

U trećem i završnom dijelu monografije *Zaključak: Rekluze i pustinjaci u pobožnom krajobrazu srednjovjekovnog Dubrovnika* (259-263) autorica kratko i sintetski rezimira teze o srednjovjekovnom isposničkom fenomenu u Dubrovniku, njegovoj pravnoj, socijalnoj, ekonomskoj i vjerskoj dimenziji, uklapajući ga u antičko pustinjačko nasljeđe i trendove u općem srednjovjekovnom razvoju kršćanske pobožnosti.

Lonza umješno koristi stranu literaturu o fenomenu isposništva u srednjovjekovnoj Europi (Anneke B. Mulder-Bakkerte, Jean Leclercq, Eleonora Rava, André Vauchez i dr.) te na primjeren način inkorporira dubrovačku priču u širu europsku sliku. Premda je još na početku napomenula kako je njezin istraživački rad bio obilježen krajnostima, ističući svoju radost zbog popunjavanja historiografske praznine, ali i revoltiranost zbog premalo sačuvanih vrela, čini se da je Lonza ipak pronašla dovoljno vrela jer je *zapretna priča* itekako razotkrivena, a ova će monografija postati polazišnom točkom za daljnja istraživanja fenomena isposništva uzduž istočne jadranske obale čime je hrvatska medievistika trajno obogaćena. Iza niza poglavlja i potpoglavlja čuči htijenje da se vijesti iz vrela na što bolji način sistematiziraju i gotovo empirijski predoče, što govori u prilog tome da je Nella Lonza iscrpila izvore i ponudila široku sliku obujmivši broje aspekte života pobožne čeljadi, koja se od svijeta pokušavala odmicati, ali nikada ga nije, zapravo, napustila.

Ivan Mrmarević

Lovro Kunčević, *Vrijeme harmonije. O razlozima društvene i političke stabilnosti Dubrovačke Republike*, Zagreb; Dubrovnik: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, 2020., 202 str.

Između svih dijelova hrvatskog povijesnog prostora, bilo u srednjem, bilo ranom novom vijeku ili u suvremenosti, Dubrovnik i dubrovačko područje uvijek se ističu kao jedno od najbolje istraženih. Dubrovačka povijest privlači i fascinira jednako Dubrovčane i ne-Dubrovčane: glavni fokus pritom objema skupinama uglavnom biva Dubrovačka Republika. Samim time, knjiga *Vrijeme harmonije* Lovre Kunčevića na prvi pogled može izgledati kao samo još jedna u nizu knjiga o političko-društvenoj povijesti Dubrovnika. Ona se, međutim pokazuje kao nešto više. Dugo vremena se isticala kvaliteta i uspješnost dubrovačke diplomacije, uspješnost i bogatstvo dubrovačkih trgovaca te značajno kulturno bogatstvo koje je Dubrovačka Republika podarila današnjoj hrvatskoj povijesnoj baštini. Međutim, ovom monografijom Lovro Kunčević predstavlja još jednu odliku dubrovačke povijesne zbilje: kreaciju društveno-kulturnog sustava koji je omogućio toj republici dugotrajnu i stabilnu egzistenciju.

Autoru unutar ove knjige nije cilj raspravljati o tome je li Dubrovačka Republika bila stabilna politička tvorevina ili nije – njemu je njezina stabilnost činjenica *sine qua non*, to jest već prethodno prihvaćena. Glavno pitanje djela zapravo je zašto je Dubrovnik bio tako stabilno političko središte naspram ostalih dalmatinskih, ali i jadranskih i sredozemnih gradova, komuna i političkih tvorevina. Propitkivati istinitost tvrdnje je li dubrovačko društvo zaista bilo stabilno tako nije u fokusu. Što ta mitska riječ *stabilnost* zapravo autoru znači? Pjesnički, moglo bi ga se citirati: „Dubrovnik je na određen način bio otporan na povijest.“ Konkretnije, možemo specificirati: stabilnost predstavlja manju količinu političkih previranja aristokracije, što je bilo karakteristično za komunalna društva u istom razdoblju. Isto tako, predstavlja manje buna općeg pučanstva, seljaka ili nekih drugih nepriviligiranih skupina – iako takve

bune postoje u dubrovačkoj povijesti (autor kao glavne ističe Lastovsku bunu iz 17. stoljeća te Konavosku bunu s kraja 18. stoljeća), njihov je broj i opseg značajno manji od onih u drugim sličnim društvima.

Odmah možemo primijetiti kako *Vrijeme harmonije*, barem opsegom, nije monumentalna studija. Ona ne pretendira dati detaljnu, iscrpnu, ili pak konačnu analizu – no to je zapravo i njena prednost. Naime, knjiga je izrazito pristupačna: lako se i brzo čita, bio čitatelj profesionalni povjesničar ili samo osoba zainteresirana za tematiku. No, također treba napomenuti da svojom pristupačnošću ova monografija ne gubi na znanstvenosti. U njenoj sažetosti možemo zapravo pronaći detaljan, trezven i vrlo racionalan sklop razmišljanja čiji je glavni cilj biti intelektualno „provokativan“, to jest natjerati povjesničare i druge čitatelje na razmišljanje o određenim političkim pojavama dubrovačke povijesti na drugi način. Dodatna je vrijednost ovoga djela to što ta promišljanja lako nadilaze geografski okvir Dubrovnika. Razlozi dubrovačke stabilnosti, koje Kunčević ističe, mogu se primijeniti i na druge lokacije, a jednako mogu poslužiti prilikom istraživanja *nestabilnosti* drugih područja.

Kroz čitavu se knjigu zapravo propitkuje upravo to: pojam *stabilnosti* –ili kako autor nagovještava: „zapravo se istražuje učinak događaja koji se *nisu* dogodili.“ Samim time, ova studija zahtijevala je ono što se naziva *counter-factual* metodologijom (hrv. *protučinjenična*). To jest, takva metodologija podrazumijeva metodičko postavljanje pitanja oko potencijalnih događaja (koji se nikad nisu dogodili!) kako bi se bolje razumjeli oni koji se *jesu* dogodili. Kratkim pogledom na poglavlja ovoga djela možemo razaznati dvije kategorije unutar kojih autor sagledava stabilnost Republike, odnosno izostanak nestabilnosti: političko-gospodarsku i društvenu. U ovome kratkom pregledu nećemo ulaziti dublje u poglavlja djela koje je samo po sebi dovoljno sažeto i pristupačno, već ćemo samo predstaviti autorove osnovne ideje. Tako se u poglavlju nazvanom „Geopolitički i gospodarski okvir“ razmatra geopolitička situacija Republike, to jest „opasan“ položaj između Venecije i Osmanlija koji je doprinio stabilnosti unutar dubrovačkog društva – zbog potrebe državnog okvira koji pruža sigurnost. Nama zanimljiviji dio knjige dolazi u poglavljima „Patricijat i njegovi podanici“ te „Politička kultura i institucije“. Pri početku autor iznosi jednu zanimljivost koja je poznata ali često nedovoljno uzimana u obzir – dubrovački patricijat (u 14. st., ali ni kasnije postotak nije previše odudarao) činilo je oko 40% stanovništva, što nije bio slučaj u svim ostalim komunama. Širok broj patricijata znači dvije stvari: prvo, oko vlasti se nije sukobljavala nekolicina magnatskih obitelji, a drugo, od političke je stabilnosti profitirao velik broj ljudi koji se nikada nije ni mogao nadati da će se domoći apsolutne vlasti. Samim time, aktivno im je odgovarao *status quo*.

Osim patricijata, bitna su stavka održavanja stabilnosti, kako tvrdi autor, i manje privilegirani slojevi društva: građanstvo i obični puk. Ovdje se očituje njegov inovativan i hrabar pristup promišljanju problema. Kao posebno pažnje vrijedan primjer intelektualne odvažnosti jest ono što autor naziva *argument o kompenzaciji*. Pripadnici elitnog građanstva „zatvaranjem“ vijeća faktički su zauvijek ostali bez prava na političko upravljanje u gradu – nevezano za njihovu privatnu moć i bogatstvo. Zauzvrat, dobili su primat i privilegij na druge položaje unutar grada: unutar diplomacije, službe u duždevskoj kneževoj kancelariji, upravljanje najvažnijim bratovštinama i slično. Skup takvih privilegija i generalno dobre ekonomske situacije trgovine u Dubrovniku, što je bilo glavno te najunosnije zanimanje građanstva, rezultirao je time da je građanstvo bilo, kako autor to naziva, „mirno predvorje vlasti“. Uz građanstvo, autor analizira pasivnost i poslušnost sitnog puka, djelovanja Crkve – poput uloge javnog morala i društvene konzervativnosti, ali isto tako političku kulturu unutar samoga grada. U političkoj kulturi ističe

dva ideala koja je vlast konstanto promovirala: kolektivizam i ideal harmonije. Ova se dva pojma mogu istraživati kroz disciplinu *begriffsgeschichte* unutar mnogih komunalnih društava srednjeg i ranog novog vijeka – no glavno pitanje pritom treba biti koliko su ti ideali bili uspješno propagirani i primjenjivani. Dubrovnik je, točnije dubrovačka elita, kako ova studija tvrdi, u tome uspio. Uspješno je postignuta društvena hegemonija potrebna za nametanje općih ideala u sva tri sloja stanovništva. U tom pogledu, najbolje je citirati samog autora: „Dubrovačka elita ostvarila je monopol u političkoj sferi, ali i ekonomsku i kulturnu dominaciju [...] najvažniji je izrazit politički monopol koji je patricijat ostvario, jer su svi njegovi potencijalni konkurenti marginalizirani.“ Sve dosad navedeno dozvoljava autoru da u zaključku iznese misao: uglavnom se hvali sposobnost njegove diplomacije i vanjske djelatnosti – no potrebno je za kvalitete pogledati i unutra, to jest na političko-kulturni sustav koji je uspješno kreiran te je omogućavao stabilnu egzistenciju Dubrovniku stotine i stotine godina.

Ovo djelo Lovre Kunčevića obiluje inovativnim idejama, no još više od toga, obiluje inovativnim pristupom. Tu se ne radi o „zamornoj“ historiografskoj studiji, detaljnoj i obilatoj podacima i izvorima, već se više doima kao djelo koje je produkt inovativnog razmišljanja, potkrijepljenog izvorima. Ti faktori, u kombinaciji sa sažetošću i pristupačnošću kreiraju format knjige koji često nedostaje unutar hrvatske historiografije. Neke posebne zamjerke ili manjkavosti Kunčeviću ne možemo istaknuti, možemo se jedino složiti ili ne složiti s njegovim zaključcima. Jedini zanimljiv dodatak ovakvom istraživanju bio bi ono što je napravljeno kod istraživanja „stabilnosti“ Venecije (u toj historiografskoj tradiciji), a to je istraživanje koliko su i sami Dubrovčani, poput Venecije, kreirali „mit o stabilnosti“ kao učinkovito propagando sredstvo Republike (djela poput knjige Davida Rosanda *Myths of Venice* ili slične). Politički imaginarij koji je stvarala Venecija i njena aristokracija doprinijela je njenoj slici na polju vanjske politike, ali i na području unutrašnje situacije. Kunčević se kolektivnog imaginarija Dubrovnika donekle dotiče putem spomena konzervativizama i kolektivizma dubrovačke aristokracije, ali bilo bi zanimljivo dodatno usporediti potencijal kreiranja imagama dubrovačke i venecijanske aristokracije, kao i potencijalni utjecaj toga na realnu stabilnost. No, to već predstavlja ideje za neka daljnja istraživanja.

U konačnici, čini se da je politička stabilnost Dubrovnika, kao što obično i biva, produkt skupa raznih faktora. Pri kraju knjige Lovro Kunčević spominje tezu kako glavninu sukoba u predmodernim gradovima, a paralelno time predmodernim društvima općenito, izaziva policentričan sustav moći. Dubrovnik, kao i Venecija, zapravo je imao vrlo promišljeno razvijen sustav javne uprave i institucija. Komunalni ideal neovisnosti i održavanja vlastite samouprave, koji je dominirao gradovima jadranske obale od srednjeg vijeka pa sve do modernih vremena, svoj je vrhunac vjerojatno doživio upravo u dva gorespomenuta grada-države. Takav se ideal u stvarnosti postizao kombinacijom i usmjerenjem svih aspekata života u političku stabilnost i harmoniju: na tom polju djelovale su Crkva, organizacije poput bratovština, politika i drugo. Upravo u tome leži, prema našem mišljenju, jedna od najvećih kvaliteta ove studije – ona je sažeto, kreativno, i inovativno uspjela prikazati razne faktore koji su utjecali na povijesni trend stabilnosti Dubrovnika. Naravno, nije svaki aspekt mogao biti detaljno analiziran, što priznaje i sam autor. No, vrlo dobro se može steći uvid koliko je naizgled nepovezanih čimbenika posloženo, i slučajno i namjerno, pri kreaciji pejzaža dubrovačke političke kulture srednjeg i ranog novog vijeka. Možemo još samo poželjeti više raznih studija sličnoga karaktera, koje će se baviti društvenom poviješću drugih krajeva hrvatske predmoderne povijesti – na jednako pristupačan i inovativan način.

Ivan Buljević